

| כתבה |

משימות אתגר לתלמידים בעלי יכולות גבוהות לטיפול התנהגות מקדמת בריאות

שרה גולן ומיה מירב¹

תלמידים בעלי יכולות גבוהות הם חלק מקשת ההטרוגניות הכיתתית המאתגרת. כדי לתת מענה לתלמידים אלה, לשמר ולטפח את יכולותיהם הגבוהות על המורים לזמן להם אפשרויות והזדמנויות למימוש כישוריהם ורצונותיהם השונים.

בכתבה זו מוצגות דוגמאות למשימות אתגר בנושא בריאות ואיכות חיים המותאמות לתלמידים בעלי יכולות גבוהות ואשר ניתן לשלבן במהלך השוטף של תהליכי ההוראה-למידה. משימות האתגר שמות דגש על טיפוח מיומנויות חשיבה גבוהות, לרבות חשיבה יצירתית, הכללה של מושגים חדשים והתייחסות למגוון נקודות מבט. במשימות ניתן דגש על אפשרות הבחירה ומתן אוטונומיה בלמידה. כל דוגמה נותנת מענה למאפיין שונה של תלמידים בעלי יכולות גבוהות ועושה שימוש בכלי פדגוגי אחר. משימות אלה מייצגות מודל שניתן להעברה לכל תחום דעת או תחום תוכן אחר והן מזמנות ביצועי הבנה ותוצרים ברמות העמקה ומורכבות שונות, בהתאם ליכולות הדיפרנציאליות של התלמידים.

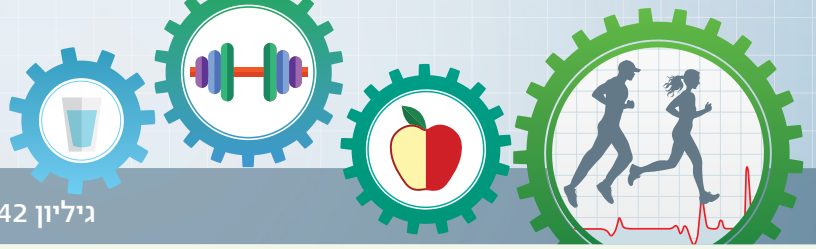
מקרה שהיה... כך היה...

הדר ילדה סקרנית ופעילה הלומדת בכיתה ד'. היא מרבה לשאול שאלות במהלך השיעור ומתלוננת שהמורה לא נותנת לה לדבר בכל פעם שהיא מצביעה. התלמידים למדו על מערכת השלד והשרירים ועל החשיבות של פעילות גופנית ושל מנוחה. הדר נהנתה מאוד מהפעילויות בכיתה, אך כרגיל, סיימה את המשימות שהמורה נתנה בספר הלימוד ובסביבה הדיגיטלית הרבה לפני יתר הילדים בכתה.

כיצד הייתם מציעים למורה לנהוג במקרה כזה?

בכל כיתה ישנם תלמידים בעלי יכולות גבוהות – תלמידים מחוננים ותלמידים מצטיינים. לעיתים יהיו דומים להדר, בעלי מוטיבציה גבוהה ללמידה, האוהבים להשמיע את דעתם וללמוד דברים חדשים. לעיתים, אלו דווקא תלמידים שקטים, הקוראים ספר מתחת לשולחן, או תלמידים שכבר יודעים את החומר הנלמד ולכן משתעממים ומפריעים למהלך השיעור.

¹ שרה גולן, מדריכה פדגוגית ארצית בצוות "המחונן והמצטיין בכיתתו" האגף למחוננים ומצטיינים, משרד החינוך. מיה מירב, מדריכה פדגוגית ארצית בתחום מדעים, האגף למחוננים ומצטיינים, משרד החינוך.

סרטון המחונן – 24/7: הסרטון מתאר את מאפייניה של המחוננות, ואת מדיניות האגף למחוננים ולמצטיינים הנסמכת עליהם.

סרטון המחונן 24/7 אתגר בכיתה: הסרטון בוחן את האתגרים בהוראת מחוננים בכיתה רגילה וכיצד מתמודדים איתם.

מאגר הידע מחונ-נט: מאגר המכיל מאמרים אקדמיים, הרצאות מומחים, מערכי שיעור וחומרים אחרים שעשויים לסייע לצוותי חינוך העוסקים בטיפוח תלמידים מחוננים ומצטיינים.

אמצעים דידקטיים לטיפוח התנהגות מקדמת בריאות

להלן מוצגים אמצעים דידקטיים לטיפוח התנהגות מקדמת בריאות בהתאמה למאפיינים של תלמידים בעלי יכולות גבוהות ודוגמאות למשימות לימודיות לכל מאפיין.

1. המאפיין: מגלים עניין בבניית אוספים

אמצעי דידקטי:

הצגת אוספים / אוצרות של תערוכה

הצגת אוספים מזמנת לתלמידים העמקה בתחום עניין מיוחד והפעלת מיומנויות ותהליכי חשיבה מסדר גבוה, כמו מציאת הכללות והשוואה בין הפריטים, פיתוח תפיסה ויזואלית ותכנון זמן. תהליך אוצרות של תערוכה מזמן, בין היתר, ביצוע של תהליכי חקר מורכבים הכוללים שאלות, זיהוי רכיבים וקשרים, מעבר בין שפות צורניות ומילוליות, חשיבה יצירתית וחשיבה מופשטת.

דוגמה: שומרים על ניקיון הגוף והסביבה

- אספו ומיינו חפצים הקשורים לשמירה על ניקיון הגוף והסביבה בעבר ובהווה. ניתן לאסוף חפצים, או תמונות של חפצים או פעולות הקשורות בהם. תוכלו גם לצלם את הפריטים שבחרתם.
- הציגו את החפצים בתערוכה. חשבו איזה מסר אתם רוצים להציג בתערוכה? לאילו קטגוריות תחלקו את הפריטים בתערוכה? מי קהל היעד?

דרכים לאיתגור תלמידים בעלי יכולות גבוהות בכיתה

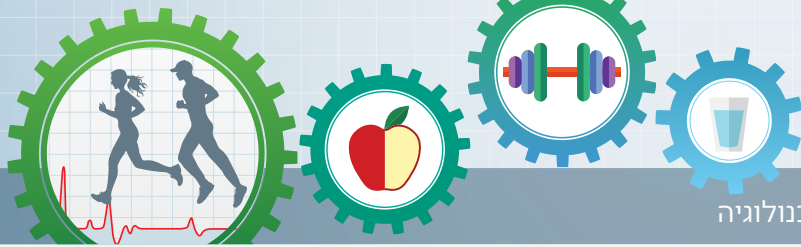
ניתן לאתגר תלמידים בעלי יכולות גבוהות בדרכים רבות שאינן דורשות הכנה מיוחדת מראש מהמורה וניתנות לשילוב בתכנון תהליכי ההוראה-למידה השוטפים בכיתה ההטרונגית.

- **טיפול סקרנות ומוטיבציה להעמקה:** בניית משימות לכלל הכיתה המאפשרות לתלמידים בעלי סקרנות, מוטיבציה ועניין העמקה ויצירה של תוצר מרובד ועשיר יותר, במקביל לשאר תלמידי הכיתה המבצעים את המשימה הרגילה. לדוגמה, כאשר כל התלמידים אוספים מידע ממקורות מידע, ניתן להציע לתלמידים בעלי יכולות גבוהות למזג מידע ממספר מקורות באופן עצמאי, לאסוף מידע באמצעות סקר או תצפית, או לראיין מומחים.

- **מתן אפשרות בחירה:** הצעת מגוון של תכנים ובחירה בין סביבות למידה, מתן בחירה בין סגנונות שונים של תהליכי למידה ובחירת סוג התוצר הרצוי, נותנת מענה להעדפות אישיות ולדרכי למידה שונים עבור תלמידי הכיתה בכלל, והתלמידים בעלי היכולות הגבוהות, בפרט.

- **טיפול מיומנויות חשיבה גבוהות:** שיטות הוראה-למידה המזמנות תהליכי חקר ופתרון בעיות, ניתוח דילמות וסוגיות סביבתיות- חברתיות, חשיבה ביקורתית וחשיבה יצירתית, נותנות ביטוי ליכולות דיפרנציאליות של תלמידים. כך למשל, כאשר תלמידים מנסחים טיעונים לדילמה ערכית, מומלץ לבקש מתלמידים בעלי יכולות גבוהות להתייחס למגוון נקודות מבט או לכתוב נימוקים מורכבים יותר.

- **טיפול אוטונומיה ולמידה עצמאית:** חשוב לאפשר לתלמידים בעלי יכולות גבוהות לקחת אחריות על תהליך הלמידה ועל קצב הלמידה שלהם. לדוגמה, ניתן לבנות עם התלמיד/ה חוזה עבודה לפרויקט אישי המעניין אותו/ה. בפרויקט כזה התלמידים מגדירים את התוצר, את שלבי העבודה ואת לוח הזמנים אליו הם מתחייבים.

על פי אסטרטגיית "השאלה הקשה קודם" על המורה להכין שאלון קצר הכולל שאלה אחת או שתיים, המאתגרות את רמת ההבנה של התכנים הנלמדים. תלמידים המצליחים לענות על השאלה יבדקו את תשובותיהם באמצעות מחוון להערכה עצמית. תלמידים אשר גילו שאינם יודעים את התשובה יחזרו לתרגל עם שאר הכיתה, ואילו תלמידים אשר ענו נכון יהיו פטורים מתרגול נוסף ויוכלו לבחור להרחיב או להעמיק בנושא הנלמד או בתחום העשרה לבחירתם.

דוגמה: פירמידת המזון

- **שאלה קשה הבודקת ידע והבנה:** לפניכם פירמידת מזון "ריקה". השלימו את ההיגדים החסרים והסבירו מה פירמידת המזון מייצגת ומה מטרתה.

- **פעילות אתגר והעמקה למי שהפגין ידע והבנה בשאלה הקשה:** האם קיימות פירמידות מזון אחרות? ערכו תחקיר ברשת והשוו ביניהן.

4. המאפיין: יוצרים קשרים בין רעיונות ומושגים

אמצעי דידקטי: מפת חשיבה

מפת חשיבה היא כלי חשיבה חזותי הבנוי מנושאים, מושגים ומקשרים, המאורגנים באופן שאינו בהכרח לינארי. מפת חשיבה מתחילה בדרך כלל מנושא אחד, מתרחבת באמצעות קשרים מסועפים, עם נושאים ומושגים שונים בכל הכיוונים. המפה כוללת דימויים חזותיים, צבעים, סרטונים וקישורים (אם היא דיגיטלית), ומציגה מורכבות ורב-ממדיות של הנושא. ניתן לערוך מפת חשיבה עם עיפרון ונייר או להיעזר בכלים דיגיטליים כגון [POPPLET](#) או [MINDOMO](#).

מה כדאי להציג? כיצד כדאי להציג? האם יש לכם רעיון מקורי לתצוגה אשר ידגיש את המסר? כיצד תדריכו את המבקרים בתערוכה? אילו שאלות תשאלו אותם?

2. המאפיין: מגלים עניין רב בתחום או רעיון מסוים, ונהנים מלמידה עצמאית

אמצעי דידקטי: מומחה חוקר

"מומחה חוקר" מביא לידי ביטוי תחום בו יש לתלמיד/ה עניין מיוחד, או מהווה הזמנה לחקור נושא חדש. יש לבקש מתלמידים בעלי יכולות גבוהות למזג מידע ממקורות מידע מסוגים שונים, לעבד את המידע באופן קוהרנטי ובעל משמעות, להסיק תובנות מעשיות ולהציגו בדרך יצירתית.

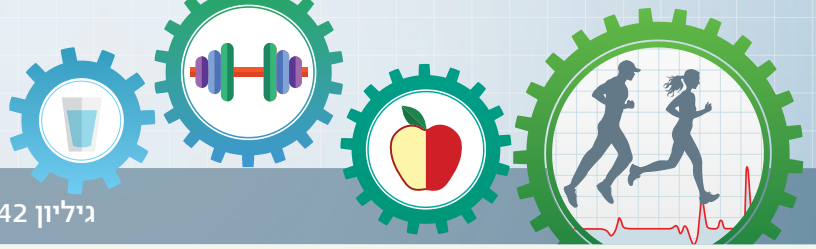
דוגמה: משווים דרכים לשמירה על ניקיון הגוף

- חקרו ולמדו כיצד בעלי חיים שונים שומרים על ניקיון הגוף.
- השוו בין הדרכים בהן האדם שומר על ניקיון הגוף לבין הדרכים בהן בעלי חיים שומרים על ניקיון הגוף.
- המליצו על דרכים אשר בעזרתן תוכלו לשמור על ניקיון הגוף בטיול קמפינג, כאשר אין ברשותכם מים זורמים וסבון. תעדו מה אתם כבר יודעים, חשבו מה עוד תרצו לגלות ובאילו מקורות מידע תיעזרו (ספרים, אתרים, מומחים ועוד).
- הציגו את מה שלמדתם בפני חברי הכיתה. חשבו כיצד תשתפו את חבריכם לכיתה במידע – בהפעלה, ריקוד, הצגה, קומיקס או בכל דרך אחרת.

3. המאפיין: משתעממים ומתוסכלים מתרגול וחזרה

אמצעי דידקטי: השאלה הקשה קודם

שימוש בכלי "השאלה הקשה קודם" מכוון לתלמידים השולטים בתכנים הנלמדים, או במיומנויות הנלמדות, בכיתות הגבוהות של בית הספר היסודי, תלמידים אלו אינם זקוקים לתרגול בסיסי ואפשר לחשוף אותם לתרגול מאתגר או לותר על התרגול בכלל. ניתן לעשות מיפוי מהיר בתחילת שיעור, ולאפשר לתלמידים המפגינים שליטה בנלמד, להתמקד בלמידה עצמית ולבחור במה לעסוק.

דוגמה: לוח בחירה מסוג "תפריט בחירה" בנושא תזונה נבונה

תפריט "מסעדת הבריאות" של בית הספר אופקים

עיינו בתפריט והרכיבו ארוחה הכוללת מנה ראשונה, עיקרית ואחרונה אחת לפחות. עלות הארוחה צריכה להסתכם ב- 10 ₪.

מנה ראשונה (2 ₪ כל אחד)

- כתבו שאלות המעניינות אתכם אודות תזונה נבונה.
- חפשו מודלים שונים של פירמידות מזון והשוו ביניהם. אילו ערכים באים לידי ביטוי בכל סוג פירמידה. הציעו הצעה משלכם לפירמידת מזון.
- חקרו מה המשמעות של המושג קלוריות.

מנה עיקרית (4 ₪ כל אחד)

- חקרו אילו מזונות אוסרים / מותרים לחולי צליאק/סכרת.
- האם יש לכם מתכון אהוב לעוגיות או לעוגה? התאימו את המתכון לחולי צליאק ו/או לחולי סכרת.
- נסו להכין את העוגיות ושפרו את המתכון בעקבות ההתנסות. כיצד תפרסמו את המתכונים הסופיים?
- תכננו והכינו ארוחת עשר מזינה לתלמידי כיתות א-ב. דאגו שהארוחה תכלול את כל אבות המזון ותשמר בטמפרטורת החדר. ערכו סקר העדפות וודאו שהתלמידים אכן יסכימו לאכול את ארוחת הבריאות שתכנתם. כיצד תפרסמו את הארוחה המומלצת?
- חקרו ארגונים הדואגים להצלת מזון או להכנת כריכים לתלמידים נזקקים. אילו ארגונים קיימים בארץ? אילו פעולות ארגונים אלו עושים למניעת תזונה לקויה בקרב ילדים? האם תוכלו גם אתם למצוא דרך להתנדב ולעזור?

קינוח (2 ₪ כל אחד)

- נסו לחזות כיצד הרגלי האכילה ישתנו ב-20 השנה הקרובות.
- חקרו וגלו מה הקשר בין תזונה לבין התפתחות המוח.
- נסו לתכנן ארוחת חלל עבור אסטרונאוטים בתחנת החלל הבינלאומית.

דוגמה: שמירה על בריאות העור

- צרו מפת חשיבה של המושג "שמירה על בריאות העור".
- מהם הממדים שעל פיהם בניתם את המפה?
- האם ניתן לארגן אותה על פי ממדים אחרים?
- מה ניתן להסיק מהמיפוי שיצרתם?
- כיצד מסייעת לכם מפת החשיבה ללמידה?

5. המאפיין: סקרנים, יוזמים פרויקטים, מגלים מרכיבים וקשרים בין נתונים

אמצעי דידקטי: סקר הרגלים

סקר הוא כלי חקר ליצירת מידע חדש המזמן שאילת שאלות, ניתוח ממצאים והסקת מסקנות.

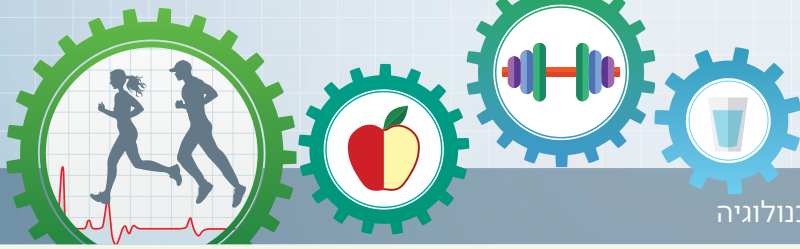
דוגמה: סקר בריאות שן

- ערכו סקר הבדוק הרגלי שמירה על בריאות השן – תדירות הביקור אצל רופא השיניים, מועדי הצחצוח, משך זמן צחצוח שיניים בדקות ועוד.
- הציגו את תוצאות הסקר בטבלה ובגרף. הפיקו תובנות והמלצות מהסקר שערכתם.
- נסחו שאלות חקר שניתן לבדוק לאור הממצאים.

6. המאפיין: מעדיפים אוטונומיה בבחירת נושא/תהליך/תוצר

אמצעי דידקטי: לוחות בחירה

לוח בחירה הוא מארגן גרפי, המאפשר לתלמידים לבחור בעצמם כיצד ללמוד נושא או רעיון. ניתן לארגן את הלוח על פי העדפה ושיקול דעת של המורה. כמו למשל: לארגן את הלוח כך שהתלמידים יפעלו באופן הדרגתי, ויהיה עליהם להשלים פעילות פשוטה יחסית לפני התקדמותם לפעילות הבאה, המורכבת יותר. במקרה כזה, המורה יאפשר לתלמידים בעלי יכולות גבוהות לבחור רק מהמשימות המורכבות יותר. הלוח יכול גם לאפשר בחירה של שלוש משימות בשורה אנכית או בטור אופקי, לפי סדר המשימות. ניתן גם לאפשר בחירה אקראית של הלומדים במשימה מתוך הלוח.

סיכום

כתבה זו הציגה בקצרה חלק מהמאפיינים הייחודיים של תלמידים בעלי יכולות גבוהות – מחוננים ומצטיינים. לצד המאפיינים, הצבענו על כמה אמצעים דידקטיים שעשויים לסייע בבניית תהליכי הוראה-למידה שמותאמים לתלמידים אלו, מתוך תפיסה הוליסטית המתייחסת למכלול צרכיהם הקוגניטיביים, הרגשיים והחברתיים, כאחד.

האמצעים הדידקטיים והמשימות שהוצגו בכתבה עשויים לסייע למורים לתת מענה דיפרנציאלי מיטבי לכלל הלומדים בכיתה הטרוגנית בכלל, ובשעור מדע וטכנולוגיה, בפרט.

7. המאפיין: מתמקדים בשאלות גדולות, מפנים את הלמידה לאפיקים של מוסר ואתיקה, מנסחים טיעונים מורכבים

אמצעי דידקטי: מודל ההמבורגר לכתיבה טיעונית
מודל ההמבורגר הוא מארגן חזותי לטיפוח כתיבה משכנעת. במודל זה, מדמים את הטיעון ללחמנייה הכוללת בתוכה שכבות של בשר/טופו, ירקו ורטבים. הדימוי של שכבות הלחמנייה – העליונה והתחתונה – מסייע לתלמידים להתייחס למשפט הפתיחה והסיום של הטיעון, ומילוי ההמבורגר מזכיר שהטיעונים צריכים להיות "עסיסיים ובשרניים", עם הרחבות ונימוקים. אמנם כל התלמידים בבית הספר היסודי נדרשים לפתח חשיבה טיעונית, אך ניתן לצפות מתלמידים בעלי יכולות גבוהות לראות תמונה רחבה של הנושא, להעמיק בו, ולהעלות טיעונים מורכבים יותר.

דוגמה: ניסוח טיעון אודות חשיבות החיסון למניעת מחלות

- יש הורים המתנגדים לחסן את ילדיהם. חקרו וגלו מדוע כיצד תורם החיסון לקידום הבריאות.
- חקרו וגלו אילו פעולות נעשות כדי לעודד חיסון ילדים.
- כתבו כתבה על פי מודל ההמבורגר שמטרתה לשכנע הורים לחסן את ילדיהם.